

KULTUR KRITIK

Dokumentärroman.

Vetenskapen som frälsare och förgörare

Att skriva levande dokumentärromaner är en svår konst. Lena Einhorn lyckas verkligen i "Geniet från Breslau". Lars Linder läser en häpnadsväckande bok om två judiska livsöden och ett Europa på väg mot avgrunden.

Lena Einhorn "Geniet från Breslau"

Natur & Kultur, 521 sidor

I en rad böcker av författare som Peter Englund, Florian Illies och Stefan Zweig kan man läsa om tiden före första världskriget. De är före apokalypsen som i backspegeln ter sig så oskuldsfulla och ändå mättade av järtecken, en sällsam tidsanda av lycklig tro på framsteg och vetenskap, av politisk frigörelse och aningslöst klassförtryck, av svärmisk nationalism och segerviss militarism.

Och så den plötsliga katastrofen som ingen fattar vidden av förrän det är för sent.

Det är alltså en aktningsvärd skara Lena Einhorn sällar sig till när hon nu ger ut "Geniet från Breslau" om samma tid, samma Europa och samma väg mot avgrunden. Hon står sig väl i sällskapet.

Hennes roman gestaltar den oerhörda historien om kemisten Fritz Haber, som uppfinnar en metod att framställa ammoniak. Målet är att tillverka konstgödsel och rädda den växande mänskligheten undan svält – men med samma process går det också att producera sprängmedel åt krigsindustrin, och snart bidrar han med fler landvinningar åt den tyska armén: han uppfinnar den första stridsgasen.

Det är en berättelse mättad av innebörder och historiska ironier. Den handlar om vetenskapen som frälsare och förgörare och om människans blindhet inför sin plats i historiens drama – men också om patriarkatets destruktiva makt och om den djupa tragiken i den europeiska judenhetens öde.

Fritz Haber är nämligen jude från Breslau i dåvarande östra Tyskland (i dag heter den Wrocław och hör till Polen). Han är lika begåvad som am-

Lena Einhorn. Foto: Laura Leyshon

bitiös, men hans akademiska karriär kantas länge av motgångar och en välgrundad misstanke är att de ständiga bakslagen ytterst bottnar i den ingrodda, institutionaliserade antisemitismen på tyska lärosäten.

Men Haber låter sig inte hejdas, i likhet med den släkt som nyss lyckats ta sig upp i samhället kämpar han okuvligt på, vill nå ända fram. Han konverterar till kristendomen, blir tyskare än många tyskar och vid krigsutbrottet även glödande nationalist.

Hans öde både liknar och skär sig våldsamt mot hustruns, Clara Immerwahr. Också hon är jude, och kemist, och har till en början betydligt högre hinder att klättra över än han: kvinnor får på den här tiden över huvud taget inte bedriva högre studier, men hon tar sig över dem alla och blir en av de första kvinnorna i Tyskland som tar doktorsexamen.

Ett häpnadsväckande par; men när första barnet kommer kantrar Claras liv. Som mor tvingas hon avbryta sin karriär, och som kvinna och pacifist ser hon den stigande nationalistiska krigsyran från ett helt annat håll än maken. I takt med Fritz framgångar skrupplar Claras liv ihop.

Det är en roman man sugts in i, Lena Einhorn är minutiöst påläst och låter läsaren följa huvudpersonernas känslor, förhoppningar och strävanden inifrån sa

mtidigt som hon ledigt målar upp och förklarar den historiska miljö de rör sig i. Att skriva levande dokumentärromaner är en svår konst, och hela den första del av boken där hon följer Claras och Fritz tidiga liv i i Breslau och deras väg genom studier och nya, spännande bekantskaper är inget mindre än en författarbragd.

Men den täta, intimiserande prosan har också sina begränsningar, och ju längre den tvingas ut i beskrivningar av kemisk forskning, industriprocesser och skyttegravstaktik, desto mer tenderar den att förlora i närvaro och markkontakt.

Det är lite som i den misslyckade ballongflygningen i boken, där den nymodiga farkosten efter en lugnt kontrollerad flygning plötsligt råkar slita sig, stiga till väders och bli ett rov för vädrets övermakter. Händelsen är en vacker bild av temat om tidens och teknikens framsteg och faror – men kan också något likna romanens eget problem att behålla sitt närperspektiv på människorna när historiens vindar blåser upp.

Någon katastrof som med ballongen blir det inte, långt därifrån, Lena Einhorns bok är läsvärd sträckan ut och landar snyggt, men den har då också förlorat något av sitt suveräna grepp, och trots stigande dramatik har de femhundra sidorna börjat kännas en smula utdragna.

I slamret från kriget och makens allt grandiosare experiment tystnar Claras röst i romanen, och man saknar henne.

Lars Linder
litteratur@dn.se